

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Nässjö gamla kyrkogård

*Nässjö socken i Nässjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto: Anette Lindgren
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

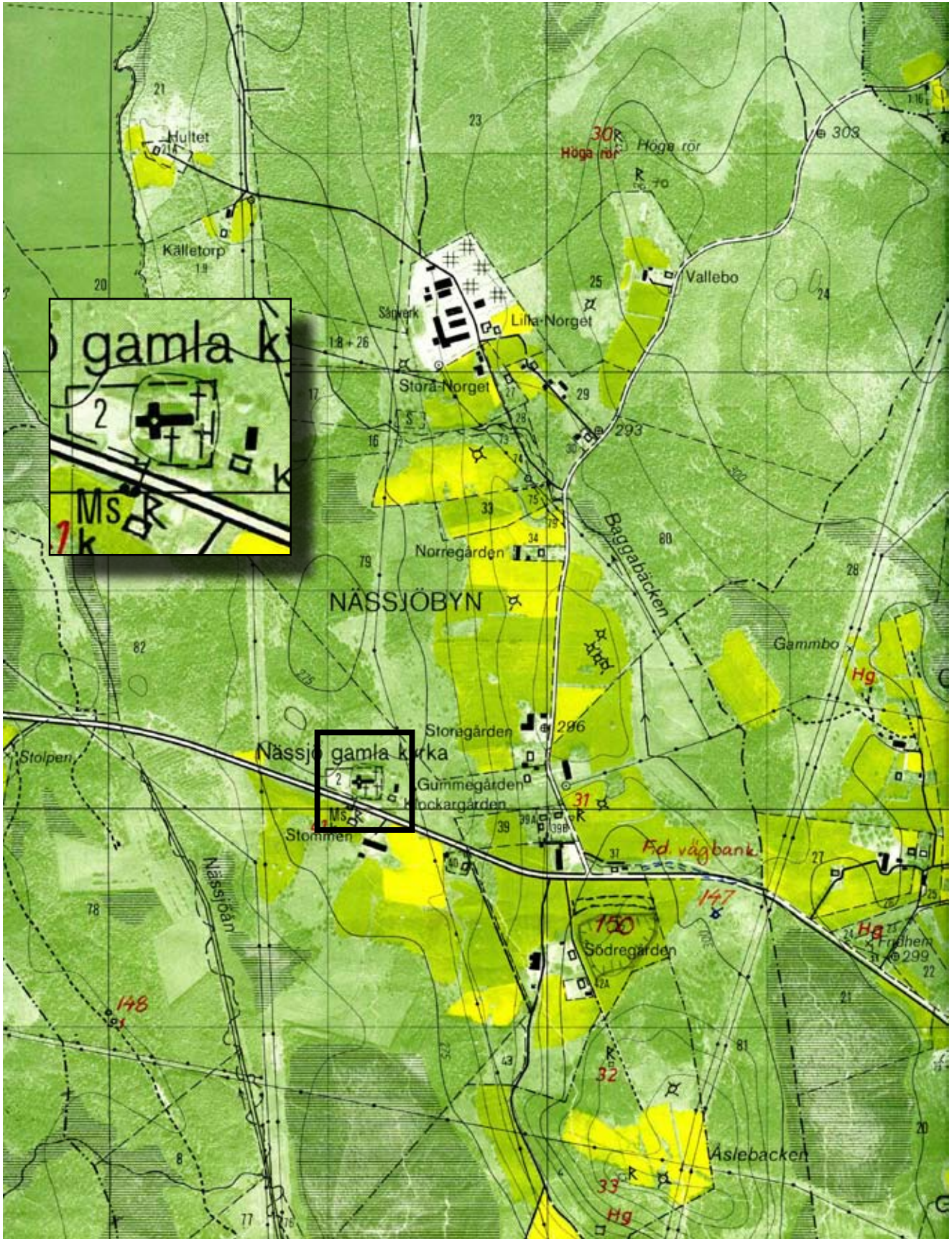
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2008

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Nässjö gamla kyrkogård	10
Händelsehistorik	14
Beskrivning av kyrkogården idag	15
Beskrivning av enskilda kvarter.	18
Kvarter A	18
Kvarter B	19
Kvarter C	20
Kvarter D	20
Kvarter E	21
Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering av kyrkogården i sin helhet	22
Referenser.	24

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Gamlarp 6E 9g 1990.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kalmar och Kronobergs län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anette Lindgren vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

Så gott som alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen. I de flesta fall betyder det att de är medeltida och efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också fortfarande i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under 1800-talets början men ännu i början av 1900-talet kan man se en typisk medeltida karaktär på många landsortskyrkogårdar. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande träd ur det naturliga beståndet, endast sällan eller i begränsad omfattning planterade kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Nässjö gamla kyrkogård ligger i Nässjö gamla sockencentrum och har medeltida anor. Kyrkan, ritad av Olof Tempelman, stod klar 1791 och var då den tredje kyrkan på platsen. Föregångarna var en träkyrka, troligen från 1100-talet, samt en gotisk stenkyrka från sent 1200-tal. Kyrkogården omdanades i samband med bygget på 1790-talet och fick då bl.a. sina stödmurar. En utvidgning mot norr skedde 1888.

På 1960-talet skedde en omfattande förändring, främst omfattande förenklingar av gravar och borttagande av äldre stenar, som fortfarande präglar mycket av uttrycket. Vid denna tid tillkom även urngravkvarter varav endast ett, vid kyrkans sydfasad, är taget i bruk.

Kyrkogården omges av kraftiga, höga stödmurar och har landsbygds kyrkogårdens karaktäristiska formspråk med trädkrans, smidesgrindar och grusgångar. Söder om kyrkan låg köpegravskvarter med stort inslag av påkostade vårdar med stenram och grusbädd, medan den norra delen var avsatt för allmänna linjen.

Idag domineras gravkvarterens utseende av klippta oxbärshäckar som omgärdar de flesta av gravarna söder om kyrkan, samt de små kvarteren norr om kyrkan. Bevarade monumentala gravanordningar, främst från tiden kring 1900, utgör också framträdande blickfång. Flest gamla gravar finns nära koret samt i ytterkanterna av den södra halvan. Flera äldre stenar är uppställda i ett museikvarter längs den östra kanten av kyrkogården. Stora delar av området norr om kyrkan är ännu inte återtagen i bruk efter omdaning.

Flygbild över Nässjö gamla kyrka, AB Flygtafik 1947. På bilden kan köpegravskvarteren i söder skönjas bakom trädkransen samt nära vapenhusets entré i tornet. Till höger syns Klockaregården, flyttad till platsen 1943.

Nässjö gamla kyrkogård

Stadens historia

Nässjö kommun är en kuperad högländsbygd om 934 km² och hem för närmare 30 000 personer. Centralort är Nässjö, med ca 16 500 invånare. Ortnamnet (1270-talet de Næsiom, 1333 Nessio) synes ursprungligen innehålla en böjd form av ordet näs, vartill senare lagts efterleden sjö.

Samhället Nässjö utvecklades snabbt sedan den s.k. Nässjölinjen för Södra stambanan stod klar 1864. Då uppfördes även stationsbyggnad, stinsbostad och järnvägshotell öster om Runnerydssjön, och ett stationssamhälle utvecklades. Nässjö ursprungliga by och kyrka och ligger idag ca 5 km norr om dagens Nässjö.

År 1881 blev Nässjö station med omgivande bebyggelse municipalsamhälle och fick sin första stadsplan, den s.k. Gamla staden. Stadsplanen angav en bred esplanad som utgick från stationshuset, och mellan längsgatorna Rådhus- och Storgatan placerades Stortorget med stadshuset och Södra torget. Stadshuset uppfördes år 1914, samma år som Nässjö fick sina stadsprivilegier. I den nya staden ingick även fabriksamhället Åker.

Staden är fortfarande en viktig järnvägsknut på linjen Stockholm-Malmö. Härifrån utgår järnvägslinjer mot Falköping (över Jönköping), Halmstad, Vetlanda och Oskarshamn. Staden har dessutom varit en av huvudorterna för svensk möbelindustri. Tillverkningsindustrin och arbeten med anknytning till järnvägen dominerar ännu arbetslivet.

Stadens kyrkohistoria

Under flera decennier före sekelskiftet 1900 betjänades det framväxande nya samhället av den gamla kyrkan och dess kyrkogård i gamla Nässjö by. Kyrkan blev dock snart för liten för församlingen, och därtill låg den långt från det nya samhället. Vid ingången till 1900-talet inleddes därför planeringen för en ny kyrka. De alternativ till ny kyrkotomt som togs fram var däremot inte lämpliga som begravningsplatser, så år 1902 anlades Anneforskyrkogården på jungfrulig mark i utkanten av Nässjö. Sju år senare (1909) stod Nässjö nya kyrka klar på en tomt inne i staden. Det blev en stadskyrka i nygotik, uppförd i tegel efter ritningar av arkitektfirman Hagström & Ekman i Stockholm. År 1924 byggdes ett begravningskapell på kyrkogården.

Kyrkan från den gamla byplatsen Nässjö by, norr om kyrkan. Klockaregården och personalbyggnad skymtar hitom kyrkogårdsmuren.

Kyrkan från sydost.

Tidigt under 1940-talet beslutades att ytterligare en ny kyrkogård, med kapellkrematorium, skulle anläggas vid stadsdelen Handskeryd strax utanför Nässjö tätort. Skogskyrkogården, ritad av stadsarkitekten Vilhelm Ahlsén, stod klar att tas i bruk sommaren år 1947. Kapellkrematoriet ritades av professor Sven Ivar Lind, Stockholm, och invigdes 1962.

Inom Nässjö församling finns idag Nässjö gamla kyrka med kyrkogård, den centralt placerade Nässjö nya kyrka som är huvudkyrka i församlingen, Anneforskyrkogården med begravningskapell och Skogskyrkogården med kapellkrematorium, vilket idag även fungerar som distriktskyrka.

Kyrkomiljön

Nässjö gamla kyrka ligger något upphöjd på en plan kyrkogård som inramas av en trädkrans, och kvarteren är i stor omfattning planterade med klippta häckar. Sammantaget upplevs miljön som ålderdomlig och rik på grönska. Gravkvarteren indelas med grusade gångar.

Intill kyrkan ligger Klockaregården, en parstuga som 1943 flyttades från Risabo kronohemman till sin nuvarande plats. Den var ursprungligen uppförd 1802 och påbyggdes med en våning 1850. Huset inrymmer ett hembygds- och skolmuseum. Nässjös första skola för växelundervisning startades 1824 på andra sidan landsvägen, och 1942 restes där ett monument över detta. I de närmaste omgivningarna ligger flera aktiva jordbruk med lång tradition på platsen. Riksväg 31 går relativt nära söder om kyrkan, i övrigt är det en påtagligt lantlig miljö.

Sockencentret (kyrkan, kyrkogården, Klockaregården och minnesmonumentet) omfattas av bevarandeprogrammet för Nässjö kommun, kyrkan och kyrkogården skyddas av KML 4 kap.

Nässjö gamla kyrka, historik

Den första kyrkan i Nässjö by var en träkyrka med kor i sten. Redan under tidig medeltid, troligen under sent 1200-tal, ersattes den med en stenkyrka i gotisk stil. Vid slutet av 1700-talet hade församlingen vuxit ur sin medeltidskyrka och år 1791 byggdes den nuvarande kyrkan. Delar av medeltidskyrkans norra långvägg och grunden med tre igenmurade gravkor (för släktena Slatte, Queckfeldt och Dunker) fick vara kvar, medan övrigt stenmaterial återanvändes i bygget. Den nuvarande kyrkobyggnaden uppfördes i nyklassicistisk stil med gulfärgade putsfasader och torn med öppen lanternin. Spåntäckning av taket utfördes året efter och interiören kompletterades successivt under efterföljande år, bl.a. med predikstol, orgel och orgelläktare.

Utsikt från kyrkogården mot den gamla byplatsen.

Klockaregården, f.d. manbyggnad i Risabo. .

Grönska är en viktig del av kyrkogårdens uttryck.

Den Dukerska gravvården, uppställd innanför den södra entrén till kyrkogården.

Ett av de bevarade gjutjärnskorsen, dock flyttat till museikvarteret, kvarter E i denna rapport.

Då stationssamhället Nässjö växte fram under tiden kring sekelskiftet 1900 hamnade Nässjö gamla kyrka lite långt bort från huvuddelen av sin församling. En ny stadskyrka, Nässjö nya kyrka, stod klar 1909 och samtidigt förklarades Nässjö gamla kyrka som ödekyrka. Församlingen hade tillstånd att riva kyrkan men detta kom inte att genomföras, istället användes (och underhölls) kyrkan sporadiskt under de följande åren. Den återinvigdes som församlingskyrka i Nässjö församling år 1952.

Kyrkogårdens historik

Inga uppgifter har framkommit om hur kyrkogården sett ut under perioden fram till sent 1700-tal, men sannolikt har den varit anordnad som så många andra med enkla träkors eller gravstickor och enkla små gravkullar. Det står däremot klart att i samband med att den nya kyrkan uppfördes på 1790-talet så ändrades även kyrkogården. Runt kyrkogården uppfördes en stödmur av sten som fångar upp nivåskillnaderna så att kyrkan och kyrkogården hamnade på en plan yta. Till muren skulle socknens hemman vardera leverera 20 lass stor och grov sten. Lantmätare Duker ritade och stakade ut den nya kyrkogården och torparen Anders Åhlin från Hulstsjö socken byggde muren. Muren skulle bli 10 kvarter hög, 9 kvarter bred vid basen och 6 vid överkanten (en kvarter = 14,8 cm). På hösten 1793 var muren färdig. Den är ännu idag i gott skick.

Fram till 1815 var det förbehållet de mera kända släkten att ha gravstenar, och då som lock på sina gravkor under kyrkogolvet. Dukerstenen var troligtvis ett sådant lock. Under 1700- och 1800-talen användes ganska allmänt järnkors, först från mitten av 1800-talet började gravstenar synas ute på kyrkogårdarna, för att senare bli mer allmänna och så småningom tränga ut de äldre typerna av gravvårdar.

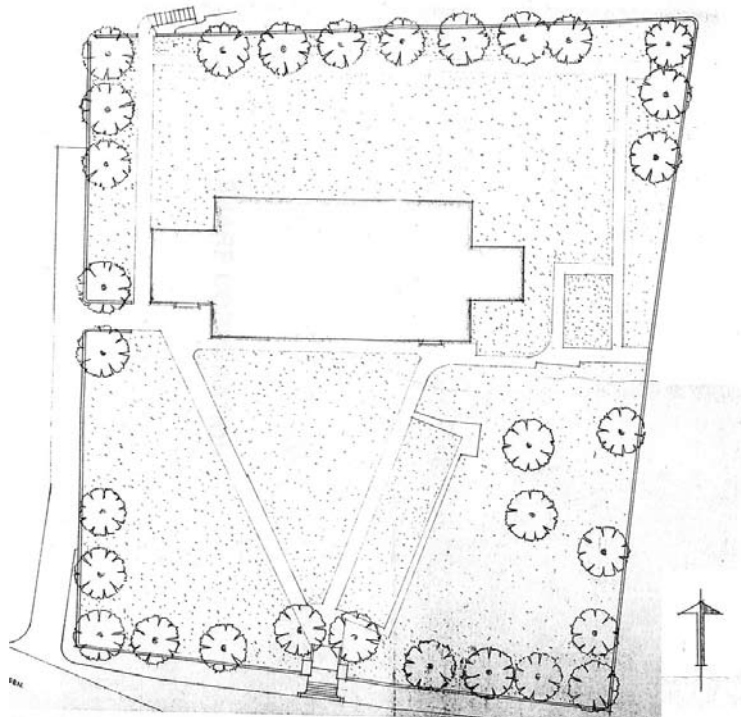
År 1888 utvidgades kyrkogården med ett område om 796 kvm norr om kyrkan. Fram till slutet av 1800-talet var dock detta område ännu inte taget i bruk. Den s.k. allmänna linjen, ett område med fria gravar utan gravrätt, lades i ett av de utvidgade kvarteren nordost om kyrkan.

Enligt källmaterialet genomgick kyrkogården och kyrkan en restaurering 1949-1950. Det framgår inte vari restaureringen av kyrkogården bestod, men i samband med arbeten inne i kyrkan

återfanns den Dukerska gravvården från 1678 under kyrkans golv. Den ställdes sedan upp på kyrkogården.

Ytterligare en omdaning av kyrkogården genomfördes någon gång under 1960-talet. Denna ändring var genomgripande för kyrkogårdens karaktär. Enklare utformade gravstenar där gravrätten löpt ut samt nästan alla stenar i allmänna linjen togs bort från ursprunglig plats. De som skulle sparas flyttades till andra delar av kyrkogården, främst till uppställningsplatser under trädkransen, övriga fördes bort och krossades. Gravkullar jämnades med marken, gångarna och de flesta gravplatserna belades med singel. Stenramarna sparades, men troligen inte alla. Träd som anhöriga planterat togs ner. Endast två träd lämnades innanför trädkransen. I trädkransen av lönnar ersattes vissa träd med oxlar.

År 1967 flyttades en personalbod till tomten bakom Klockaregården. Boden hämtades från Annefors kyrkogård och sammanbyggdes med ett uthus som redan stod på platsen. Boden blev över på Anneforskyrkogården då en ny personalbyggnad uppfördes där under 1966.

Kyrkogården uppritad av Johannes Dahl Arkitektfirma i Tranås, daterad 1967.

Museikvarteret skapades längs den östra kanten av plattan när kyrkogården förändrades på 1960-talet.

Baksidan av sten med datering från tidigt 1700-tal

Del av äldre sten, med inskription "S. Matheuss"

Kyrkan mot söder med kyrkogårdsmuren. Foto Sven Brandel 1921, ur ATA

Kyrkan mot sydöst. Foto Sven Brandel 1921, ur ATA

Kyrkan mot sydöst, sakristian, del av södra långväggen. Foto Bertil Berthelson 1941, ur ATA

Sakristian före och efter takomläggning. Fotograf okänd, ca 1950, ur ATA

Händelsehistorik

- 1100-tal Nybyggnad.
Den första kyrkobyggnaden på platsen uppfördes sannolikt under 1100-talet.
- 1200-tal Nybyggnad.
En kyrkobyggnad uppfördes under sent 1200-tal eller tidigt 1300-tal.
- 1791 Nybyggnad.
Den nuvarande kyrkan ersatte den medeltida. Ritningarna till den nya kyrkan upprättades av arkitekt Olof Tempelman vid Överintendentsämbetet i Stockholm. I murarna ingår delar av den medeltida kyrkan.
- 1838 Ändring
Grindarna till kyrkogården är daterade till detta år
- 1888 Ändring
Kyrkogården utvidgades mot norr
- 1909 Tagen ur bruk.
I samband med att Nässjö nya kyrka uppfördes förklarades kyrkan som ödekyrka och församlingen fick tillstånd att riva kyrkobyggnaden.
- 1919 Nässjö blev eget pastorat. Låg tidigare som annex till Barkeryd.
- 1949 ca Ändring - restaurering
Kyrkogården genomgick en restaurering av okänd art.
- 1950 Ändring
Den Dukerska gravhällen återfanns under kyrkans golv och ställdes upp på kyrkogården.
- 1952 Återinvigning.
Kyrkan återtogs som församlingskyrka.
- 1960-tal Ändring
Genomgripande förändringar och förenklingar av kyrkogården, många gravstenar flyttades/kasserades, träd togs ned, gångar och gravar täcktes med singel.
- 1967 Ändring
En personalbod flyttades från Anneforskyrkogården till tomten bakom Klockaregården.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Nässjö gamla kyrkogård i sin nyvarande utformning hämtar största delen av sitt uttryck från 1790-talets ombyggnad med höga stödmurar kring en plan plåtå. Sin nuvarande utsträckning med en oregelbundet kvadratisk form fick den efter en utvidgning åt norr under sent 1800-tal. Sannolikt tillkom även trädkransen vid den tiden. Kyrkogården är starkt präglad av omdaningar under mitten av 1900-talet, men en hel del av den äldre strukturen är bevarad och den har ändå kvar atmosfären av äldre landsbygdskyrkogård.

Kyrkan

Nässjö gamla kyrka uppfördes 1791 efter ritningar av arkitekt Olof Tempelman vid Överintendentsämbetet, Stockholm. Kyrkan uppfördes i en tidig nyklassicism och har en östvästlig orientering med sakristia i öster och ett lanterninförsett torn i väster. Tornet kröns av en öppen lanternin, formgiven 1840, i en fullt utvecklad nyklassicism.

Stommen är av sten där delar av den medeltida kyrkans murverk ingår. Fasaderna är spritputsade med slätputsade omfattningar och väggytorna är gulfärgade med vita omfattningar. Långhusets sadeltak och sakristians karnisformade takytor är belagda med spån.

Exteriören är välbevarad och bärande drag för den nyklassicistiska arkitekturen är tornet med lanternin, långhuset med sitt enkla sadeltak och avsaknaden av arkitektonisk utsmyckning. Invändigt har det skett sentida förändringar men dessa har utförts i harmoni med det nyklassicistiska uttrycket som fortfarande präglar kyrkorummet. Sammantaget utgör Nässjö gamla kyrka ett mycket välhållt exempel på den nyklassicistiska kyrkobyggnadsepoken.

Omgärdning

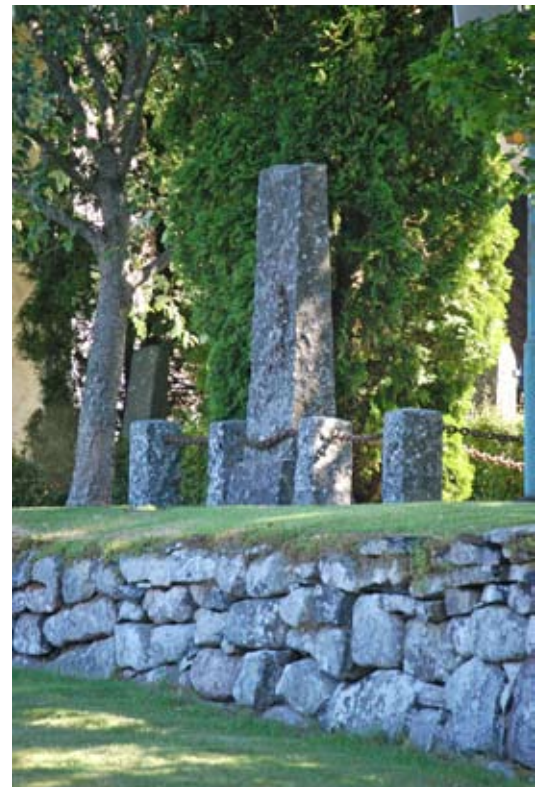
Kyrkogården utgörs av en något upphöjd plåtå, kantad av en stödmur av sten. Muren tillkom vid tiden för kyrkobygget, alltså tidigt 1790-tal. Stödmuren har lite olika karaktär i olika sträckningar, med mer inslag av huggen sten i vissa delar, såsom i den representativa sidan utmed den gamla genomfartsvägen. Kyrkogården utvidgades mot norr år 1888 och muren bör ha förlängts i samband med detta.

Ingångar

Kyrkogården har två entréer för allmänheten, en i söder och en i väster, samt en enkel ingång vid den östra muren. Huvudingången är i söder. Från detta håll leder en bred stentrappa upp till kyrko-

Kyrkan från sydost.

Stenmuren längs kyrkogårdens västra sträckning. Uppe på kyrkogården står en av de större vårdarna, kantad med stenram, pollare och kätting.

Ingången i söder,

Klippta häckar finns runt enskilda gravar, eller som i norr, runt de små kvarteren.

Grönska på olika nivåer skapas av häckplanteringar, trädkrans och perenna buskar på många av gravarna.

Trädkransen består främst av uppvuxna lönnar, senare kompletterade med oxel.

gården, och entrépartiet finns på ett vilplan mitt i trapploppet. Entrén har dubbla grindar av smide daterade 1838, i kraftiga murade grindstolpar. Stolparna är fyrkantiga, spritputsade med slätputsade hörn och täckta av en pyramidformad kopparhuv. I mötet mellan stolpen och huvan löper ett utkragat listverk och stolparna kröns av lampor i smide.

Entrén från väster är betydligt enklare. En asfalterad väg från parkeringen väster om kyrkan ansluter till entrén, som ligger i nivå med murens övre kant. Inga grindstolpar eller andra markeringar finns.

Från personalboden/Klockaregården i öster når man kyrkogården via en enkel trätappa som byggts vid muren. Ingången har inte karaktär av allmän entré.

Gångsystem

Gångarna är till största delen lagda med grus. Gångsystemet är enkelt utformat. Från entrén mitt på den södra muren utgår två gångar diagonalt åt nordväst resp. nordost, och området norr om kyrkan omsluts av en grusgång. På den sydöstra delen av kyrkogården har ytterligare några mindre grusgångar bevarats, i övrigt är gångarna sådda med gräs. Längs kyrkans södra fasad går en plattgång av röd Ölandskalksten.

Vegetation

Runt kyrkogården står en trädkrans av lönnar, de flesta ca 80-100 år gamla. På några ställen har de under 1960-talet ersatts av oxlar. Inne på kyrkogården återstår efter 1960-talets röjning endast två träd, en ask och en hängask som båda står sydöst om koret.

Klippta häckar av cotoneaster (oxbär) finns i stor mängd på kyrkogården, i söder kring de flesta av de enskilda gravarna och i norr runt de små kvarteren. I övrigt finns buskar, perenner, tuja och barrväxter planterade på många av gravarna. En grav söder om kyrkan har två murgrönekullar på den grusade ytan.

Gravårdstyper

Hela den södra sidan, utom gräsytan intill kyrkan, är indelad i rader med gravplatser, omväxlande äldre och yngre gravar. Många av gravplatserna på denna del av kyrkogården har återbelagts efter 1960-talets genomgripande förändringar, och här blandas gravar från tiden kring sekelskiftet 1900 med de som jordats under de senaste decennierna. Gravarna är till största delen omgärdade av cotoneasterhäckar, med smala öppningar mitt för stenarna. Gravytorna är täckta med singel.

Öster om koret och i ett stråk ned åt den södra muren står gravårdar över mera kända familjer från trakten, och här finns de flesta av kyrkogårdens bevarade äldre gravanordningar. Några större gravar

finns även väster och sydväst om tornet.

Den norra sidan, där den allmänna linjen tidigare fanns och som helt avröjdes under 1960-talet, är indelad i sju små kvarter med låga häckar av cotoneaster. En antydning till gravplatser intill häckarna har åstadkommit genom tvärställda små häckstumpar. På denna del av kyrkogården är de avröjda gravplatserna inte återbelagda.

Längs den östra muren står en lång rad med museigravstenar uppställda. Här finns representanter för många äldre vårdtyper såsom en tvillingsten, ett smideskors, ett gjutjärnskors, en sten med infälld marmorplatta, några höga stenar i svart granit och några större och mindre små vårdar från 1700-talet. Museivårdar finns även på några andra ställen på kyrkogården, bl.a. står en mycket liten skulpterad sten utan inskription nära den västra entrén.

I detta sammanhang får man även nämna Dukerstenen från 1678 som ställts upp på innanför den södra entrén. Hällen har lyfts upp från ursprunglig plats under den nuvarande kyrkans golv.

Övrigt

På kyrkogården finns ett bevattningskar i gjutjärn, tillverkade vid Näfveqvarns bruk. Bevattningskaret, benämnt "K. K.", formgavs av arkitekt Peder Clason, sannolikt under 1920-talet. Dessa kar finns på flera av kyrkogårdarna i trakten.

Minnessten över Johan Fovelin, kyrkoherde i församlingen vid tiden för kyrkobygget. Stenen står rakt öster om koret.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Området är ett kistgravfält och utgörs av hela området söder om kyrkan, undantaget urngravfältet mitt för kyrkans södra fasad. Hela området ändrades kraftigt under 1960-talet, då många äldre vårdar plockades bort. De flesta av de bevarade äldre gravstenarna (100 år eller äldre) finns i ytterkanterna av området, samt enstaka inne i kvarteren på den östra halvan av området. Mitt för entrén till kyrkogården står den Dukerska gravstenen uppställd. Den är flyttad till platsen. I ytterkanterna står även fler stenar som kan tänkas vara flyttade, då de inte är inritade på gravkartan.

De flesta av gravplatserna omgärdas av klippta häckar av cotoneaster (oxbär). Perenna växter och buskar förekommer på många håll i gravanordningarna. På den östra delen står en ask och en hängask, de enda bevarade träderna som planterats innanför trädkransen. Ett par av gravarna längs den västra muren har högväxta tujor planterade bredvid stenen.

Gravvårdstyper

Vårdarna är av mycket blandade typer, men enklare stenar från 1900-taket dominerar. De ingår i gravanordningar med omgärdande häckplanteringar. Några speciella gravvårdar på området är:

En vård strax söder om kyrkan med murgrönkullar på gravytan, vilket är mycket ovanligt i länet. En vård med stenram, pollare och järnkedja som representerar de ståndsmässiga större vårdarna från förra sekelskiftet. Några högresta stenar från tidigt 1900-tal skänker variation och dynamik åt kyrkogården. I området närmast koret är det en tydligare samling av äldre vårdar, flera med bevarad stenram. Museivårdar finns uppställda på några ställen.

Kvarter A från området öster om koret. I denna del står många högresta vårdar.

Grav med murgrönkullar i nordöstra delen av kv. A

Till höger: Östra delen av kvarter A har gravplatser med omväxlande häckomgärdningar och stenramar, på den västra delen dominerar häckplanteringarna. De flesta av de äldre gravarna finns på den östra delen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Området präglas mycket av grönskan i form av de klippta häckar som omger de flesta av gravplatserna. Bevarade äldre gravvårdar ger ett historiskt djup och de höga vårdarna ger dynamik åt den ganska öppna ytan. Ingen del av området har någon entydig tidsprägel.

Kvarter B

Allmän karaktär

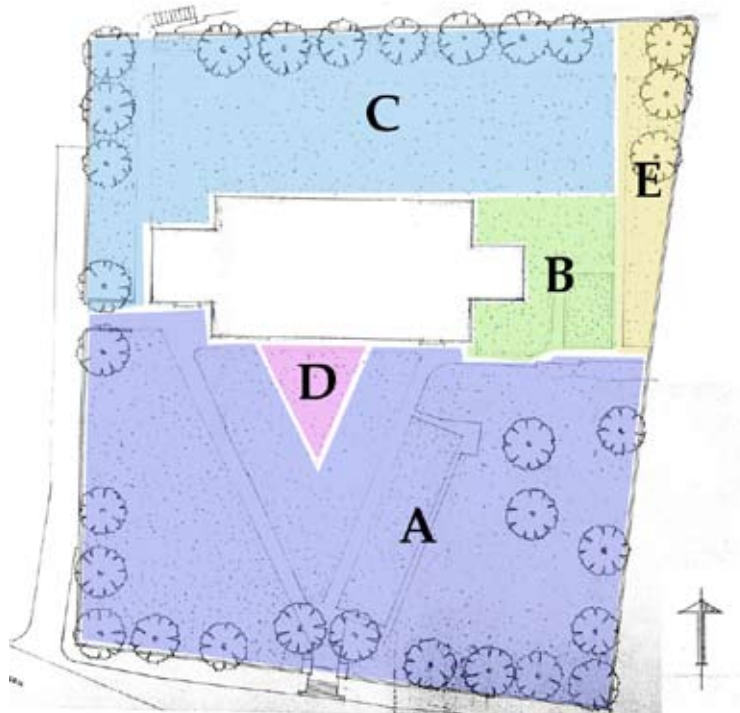
Området är ett kistgravfält och utgörs av det ståndsmässiga området direkt öster om koret. Ytan är liten och relativt öppen, med grönska i form av ryggäckar, sockertoppsgranar och tujor som hör till gravanordningar samt en plantering vid kyrkans fasad.

Gravvårdstyper

Vårdarna är av olika typ och ålder. Mest utmärkande är en vård med gjutjärnsstaket, några jämförelsevis enkelt utformade vårdar från första halvan av 1800-talet, en minnessten med bronsporträtt av prosten Fovelin samt en firsidig familjevård i form av en obelisk.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Områdets påkostade vårdar visar på den höga status som denna del av kyrkogården haft under låg tid. Gjutjärnsstaketet är det enda bevarade staketet på kyrkogården och det är ett viktigt inslag i miljön.

Vård från 1842 över komminister Samuel Almark, placerad öster om koret.

Den firsidiga vården på en större familjgravnordost om koret.

Kvarter C

Allmän karaktär

Området är ett kistgravfält och utgörs av hela området norr om kyrkan. Det byggdes ut år 1888. Ytan är avdelad i sju smala kvarter med hjälp av klippta rygghäckar i cotoneaster. Området utgjorde tidigare gravplatser för allmänna linjen men avröjdes nästan totalt under 1960-talet. Endast enstaka äldre vårdar är bevarade på plats.

Gravårdstyper

Vårdarna framför allt få, cirka 20 stycken på hela området. Mest intressanta av de bevarade äldre vårdarna är tre gjutjärnskors, varav ett har inskription från 1901 medan de två andra saknar uppgifter. De är likadana, lägre och utformade som enkla kors omslingrade med murgröna. Järnkors har generellt ett bevarandevärde då de tidigare var mycket vanliga men nu börjar bli sällsynta, och de är ofta är lokalt tillverkade.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Grönskan i form av rygghäckar dominerar uttrycket. De få bevarade äldre vårdarna ger området ett historiskt djup.

Kvarter D

Allmän karaktär

Området är ett urngravfält och utgörs av mittpartiet av det trekantiga fältet söder om kyrkan. Det utgörs av en öppen gräsyta som kantas på två håll av buskomgärdade gravar och åt norr av en gång utmed kyrkans södra fasad. Gången är lagd med fyrkantiga plattor av Ölandskalksten. Längs kyrkans fasad, mitt för urngravfältet, står två parkbänkar.

Urngravar är även planlagda längs murens norra sträckning, men de är inte tagna i anspråk. Detsamma gäller för ett planerat urngravsområde nordost om kyrkan, i anslutning till f.d. allmänna

Urngavfältet är ännu till stora outnyttjat. Kistgravarna i bakgrunden har olika bredd. Öppningarna i häckarna leder till var sin grav.

linjen. Endast en sten står på området och den är sannolikt bevarad sedan tidigare. Det område som idag är museigravkvarter (område E) är också planerat som urngravområde, men platserna är tagna i anspråk för museigravstenar.

Gravvårdstyper

Vårdarna är liggande rektangulära av medelstorlek. Den äldsta stenen är från 1940, nästa är två från 1960 och resterande 6-7 vårdar är från 1981 och senare.

Små blomsterplanteringar finns vid foten av stenarna. En vård har en låg buske invid stenen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Området representerar senare tiders begravningsideal och värdet ligger främst i dess roll som en tidstypisk företeelse från vår tid.

Kvarter E

Allmän karaktär

Området är ett museigravfält och utgörs av ett smalt område längs den östra muren, under trädkransen.

Gravvårdstyper

Vårdarna kommer från olika delar av kyrkogården. Under 1960-talet gjordes en genomgripande förändring (förenkling) av kyrkogården och ett större antal stenar togs bort. De som ansågs ha särskilt värde samlades på detta ställe under trädkransen. Endast stenarna är bevarade. Några av de bevarade stenarna är så gamla som 1600- och 1700-tal, men majoriteten är från 1800-talet. Många tidigare populära vårdtyper från den tiden finns representerade, såsom ett hantverksmässigt framställt smideskors samt ett gjutjärnskors och en gråsten med infälld marmorskiva vilka representerar den tidigaste industriella gravvårdsframställningen. Bland de äldre stenarna finns bl.a. en som har formen av ett sigill med en ängel (S:t Matteus) samt en kalksten med formen av en äldre trävård.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Områdets värde ligger främst i de enskilda stenarna, där deras historiska, estetiska och lokalhistoriska värden överväger. Behandlingen av de äldre stenarna är en tidstypisk företeelse från effektiviseringens tid under andra halvan av 1900-talet, och museigravfältet är därmed en tidstypisk företeelse från sin tid.

De bevarade stenarna får även stå som representanter för alla de stenar som fördes bort och krossades vid den genomgripande rationaliseringen av kyrkogården 1960-talet.

Sten med form som en äldre trävård, utan årtal.

Vård i museikvarteret, från första halvan av 1700-talet.

Trädkransen och häckarna bildar stomme i den gröna strukturen.

Gjutjärnsstaket från Kockums, runt vård öster om koret

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering av kyrkogården i sin helhet

Näsjö gamla kyrkogård ligger i Näsjö by och har medeltida ursprung. Den ligger på en mindre höjd, omgiven av ett brukat odlingslandskap och skogspartier, och i direkt anslutning till den gamla landsvägen mot Jönköping. Kyrkan, ritad av Olof Tempelman, stod klar 1791 och var då den tredje kyrkan på platsen. Kyrkogården förändrades också i samband med kyrkobygget, stödmurarna uppfördes och kyrkogården utvidgades sannolikt något. Nästa utvidgning, åt norr, skedde år 1888.

Den övergripande karaktären är av äldre landsbygdskyrkogård, där trädkransen, häckarna, murarna, smidesgrindarna och grusgångarna är viktiga element. Trädkransen består främst av uppvuxna lönnar men är på några ställen föryngrad med oxel.

Kyrkogården är starkt präglad av omdaningar under mitten av 1900-talet, men tillräckligt mycket av den äldre strukturen är bevarad för att bibehålla atmosfären av äldre landsbygdskyrkogård.

Grönskan är ett framträdande inslag i miljön. Inne på kyrkogården domineras det första intrycket av de klippta häckar som kantar gravplatserna på större delen av kyrkogården. Bevarade monumentala gravar, främst från tiden kring sekelskiftet 1900, utgör också framträdande blickfång på kyrkogården. De ger ett historiskt djup och de höga vårdarna skänker dynamik åt den i övrigt ganska öppna ytan. De mest påkostade gravarna ligger främst i närheten av koret samt i ytterkanten runt den södra delen av kyrkogården. I de mindre exponerade lägena inne i kvarteren har de flesta av gravarna en mer lågmäld framtoning.

Kvarteren söder om kyrkan har tidigare helt dominerats av köpegravar, medan det utvidgade området i norr avsatts för gravar i allmänna linjen. Denna struktur bevarades fram till 1960-talet, då en stor omdaning skedde. Förändringen av kyrkogårdens karaktär var genomgripande och den präglar kyrkogården än idag. Kyrkogårdens nuvarande utseende får sägas vara en modern omgestaltning med historisk förankring, och trots att den inte har så lång historia på Näsjö gamla kyrkogård så har den höga miljöskapande kvaliteter.

Flera av de enskilda vårdarna, bl.a. många av dem i museikvarteren, har höga värden. Bland de hela bevarade gravanordningarna finns en med pollare och kätting, en med gjutjärnsstaket och en med murgrönekullar.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Generellt gäller att gravvårdar med titlar, Orts- eller gårdnamn har ett större kulturhistoriskt värde jämfört med motsvarande vårdar som saknar dessa inskriptioner. Bevarande av vårdar med titlar och andra uppgifter av lokalhistoriskt värde ger kyrkogårdsmiljön ett påtagligt historiskt djup, då de ger en bild av stadens verksamheter och sociala sammansättning.

Enskilda gravvårdar kan även ha ett högt värde på grund av t.ex. konstnärlig eller hantverksmässig kvalitet, lokal tillverkning eller att de representerar en tidigare vanlig vårdtyp. Gravar med grusbäddar har en lång tradition på landets kyrkogårdar men håller nu på att bli ett sällsynt inslag.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Trädkransen och häckarna bildar stomme i den gröna strukturen
- Murar, smidesgrindar och grusgångar är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning och bör bibehållas.
- Vårdar äldre än 1850 samt vårdar av järn eller kalksten ska finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Vårdar äldre än 1940 och vårdar med titel bör bevaras, helst på plats.

Gjutjärnsvård i kvarter C, en av få bevarade vårdar norr om kyrkan.

Till vänster: Området öster om kyrkan hyser många högresta vårdar. Bild från kv. A mot kv. B

Kyrkogårdens äldsta vårdar är samlade i ett museigravkvarter.

Kyrkogårdens enda smidesvård står i museikvarteret. Korset har inga inskriptioner.

Museivård. På motstående sida daterad till 1769 och med initialer över fyra personer samt ortnamnet Handskerud

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)
Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)
Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm, genom kopior i länsstyrelsens arkiv. (ATA)
Nässjö församlings arkiv

Tryckta källor

Nationalencyklopedin, uppslagsord "Nässjö"
Sörensen, Mattias, Nässjö Gamla kyrka, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning, Byggnadsvårdsrapport 2006:46, Jönköpings läns museum 2006
Värdefulla byggnader och miljöer 2007, bevarandeprogram, Nässjö kommun 2007
Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län III. Uddevalla 1957
Kyrkobyggnader 1760-1860, del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993

Otryckta källor

André, Erika, Inventering av kyrkogårdarna i Nässjö kommun, del 1, kyrkogården vid Nässjö Gamla Kyrka, arbetsmaterial inför tryckning, 1994/1995, i Nässjö församlings arkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... B336/05
Beställare:..... Växjö stift
Fastighetsägare:..... Nässjö kyrkliga samfällighet, Svenska kyrkan
Rapportansvarig: ..... Anette Lindgren
Foto: ..... Anette Lindgren
Län: ..... Jönköpings län
Kommun:..... Nässjö kommun
Fastighetsbeteckning: ..... Nässjö kyrkogården 1
Belägenhet:..... Ekonomiska kartans blad Gamllarp 6E 9g

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv